
 УДК 141.7

П.М. ЯМЧУК

Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса

СВІТОГЛЯДНІ УНІВЕРСАЛІЇ АНДРІЯ МАЛИШКА: ФІЛОСОФСЬКО-КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ПОСТАТЬ І ПОЕЗІЮ УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ ІЗ ХХІ СТОЛІТТЯ

В статті розглядається багатовимірний комплекс проблем, пов'язаних із осмисленням філософсько-образного дискурсу ідейного світу Андрія Малишка, зримо проявленого в світоглядно-буттєвому універсумі другої половини минулого століття.

Ключові слова: філософія, архетип, міфологема, лірика, поет, духовна перспектива, мати, хата, сад

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Постать Андрія Малишка – це не лише натхненна лірика, не лише класичні, визнані українським і, не тільки, народом пісні. В цьому розділі йтиметься про більше. Про унікальну індивідуальну філософію поета, про особливий, й, до слова, вельми складний, тип буття великого українського поета у світі, в рідному народіві, в поезії. Слід зауважити: Малишко і зараз є недостатньо осмисленим у нашій літературі, а його поезія, попри позірну відомість і знаність є справжньою terra incognita, невідкритою таїною національної й світової художньої словесності. І справді: що ми знаємо про феномен поетичного мислення Андрія Малишка, крім класичного, пісенного «Рідна мати моя...» та ще циклу співаних творів, написаних у творчій єдності з Платоном Майбородою. Багато і...небагато. І дарма, що Малишкові пісні лунають щосуботи й неділі по великих й малих українських містах та селах в різні епохи саме цим засвідчуючи свою неодержавлену, неофіційну, а справжню народність. Отже ключовим постає саме це питання чи багато ми знаємо про постать Малишка, що думаємо про нього сьогодні?

Інтелектуал відповість одразу: Малишко був тим, хто першим із київських митців привітав поезію тоді ще небагато кому відомого в літературній Україні вчителя з Вінниччини, а згодом солдата Василя Стуса. Це, звісно, буде, правдою. В 2-томнику, що містить інтерв'ю переважно з людьми, які були близькими до великого поета, в двотомнику під дещо дивною та тією ж мірою епатуючою назвою «Нецензурний Стус» міститься, зокрема, свідчення рідної сестри Стуса, вчительки за фахом, М.С.Чередниченко: «Кор.: А коли ви дізналися, що він вірші пише? М.С. Чередниченко: Аж в армії. В армії його друкували в «Літературній Україні». Кор.: Це з подачі Малишка? М.С.Чередниченко: Малишка, так...»(3, т.1, С.164) Так само наведено там спогади і товариша студентських літ В.Стуса,

поета О.Орача, який дещо детальніше згадує про цю важливу і для молодого поета і, без перебільшення, для української літератури ХХ віку загалом, подію: «В інституті Василь послав до «Літературної України» добірку своїх поезій... чи він на Малишка послав, чи в «Літукраїну», а там вже хтось Андрію Самійловичу передав це. Але в п'ятдесят дев'ятому році... вийшла в «Літературній Україні» добірка... І Андрій Самійлович дуже тепло відгукнувся по здібності цього вчителя. Так і писав: «Щасливої дороги, молодий поете!». А ще перед тим, він писав так: «Нам здається, що творчість двадцятиоднорічного вчителя з Вінниччини Василя Стуса має хороші поетичні зерна»... Служив Василь в армії на Уралі, куди йому Любов Забашта... з Андрієм Самійловичем листа написали» [3, с.227-228].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Цілком зрозуміло, що адресування (або й передання редакцією) молодим Василем Стусом першої добірки власних поезій саме Андрієві Малишкові, а не комусь іншому зі столичних поетів – так би мовити, живих класиків, є фактом невинуватим, що засвідчує і згода Малишка написати до цих поезій передмову, а окремо – лист, що його було написано подружжям Малишка й Забашти до Стуса в армійську частину на Уралі. До слова, мимоволі спливає аналогія з солдатом Шевченком, що теж не з власної волі опинився «в степу безкраїм за Уралом...». Певне, що без якогось обопільного відчуття духовно-інтелектуальної причетності до одного, спільного, типу світовідчування й світорозуміння ці події не могли б відбутись. Неважко... зробити висновок, що Малишко зовсім не випадково, а цілком закономірно не лише Україні, але навіть рідним відкрив сильний поетичний талант одного з найбільш строгих і безкомпромисних борців з режимом. З режимом, який сам Андрій Самійлович як метр української радянської поезії нібито репрезентував. Певне ж, Малишко саме «нібито» репрезентував радянський режим.

Із новітніх джерел, що засвідчують християнсько-філософську єдність Малишка і Стуса як, на перше, побіжне, сприйняття парадоксальну, і, водночас, характерну для світоглядно та концептуально єдиного українського феномену вирізняється яскраве свідчення Нелі Даниленко, оприлюднене у «Сільських вістях». Серед іншого автор наводить і наступний фактологічний ряд: «після Донецького педінституту Василь Стус... поїхав учителювати на Кіровоградщину... Там витеплів душею звільнився од «студентського схимництва»... І перші вірші свої послав до «Літературної газети» (тепер «Літературна Україна») Був це 1959-й рік. Вірші було надруковано з благословенням на творчу працю Андрія Малишка. Андрій Самійлович писав: «Нам здається, що творчість 21-однорічного учителя з Вінниччини Василя Стуса має хороші поетичні зерна. Маємо на увазі, зокрема, своєрідність підходу до явищ життя і вміння узагальнювати ліричні роздуми, а не говорити про них загально. Думка і художній образ живуть у ньому органічно, воедино злиті, форма вірша чітка і виразна. Добре знання мови визначає культуру цього молодого, здібного Світоглядні універсалії Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

літератора. В одному з віршів він пише: « не одлюби свою тривогу ранню...» І ми бажаємо йому цю «ранню тривогу» за свій педагогічний труд ніколи в житті не одлюбити, не загубити. Щасливої дороги Вам, молодий поете!» Андрій Малишко» [3].

Вичерпним щодо його феномену, так само, втім і для феномену інших українських митців і мислителів, яким волею часу довелося жити в чужій добі видається нам універсальний термін «полонені», що його вжив, міркуючи «над сплюндрованим століттям» (Р.Конквест) видатний український філософ Є. Сверстюк. У есе «Володька Сосюра і червона калина», аналізуючи відомий виступ Малишка на похороні В. Сосюри, вчений зазначає: «Похорон Володимира Сосюри взимку 1965 року був багатолюдним – звичайний радянський траурний мітинг із оркестром. Тим часом у виступі Андрія Малишка зазвучали несподівані покайні мотиви. В «Літературній Україні»... опублікували той виступ над могилою. Але до того треба додати тремкий голос крізь сльози. «Холодно тобі зараз, поете, і сніг над тобою іде дуже холодний. Над твоєю труною у цей зимовий холодний день ми клянёмось, що будемо любити свою мову, свій народ, свої звичаї так, як ти заповів у своєму вірші «Любіть Україну»: Любіть Україну у сні й наяву, Вишневу свою Україну, Красу її вічно живу і нову, І мову її солов'їну.

І хай тупість кретинів і невігласів, прелатів і єзуїтів, яка вкоротила твоє життя після написання цього вірша, зів'ядає над могилою великого українського поета. Пробач, що ми не покрили тебе славною козацькою китайкою по нашому звичаю і не поклали на твоє серце червоної калини, - ти так те любив. Та червона калина твоєї України червонітиме у твоєму слові. Комусь, може, набридли ці символи нашої вічної свободи і гіркоти, а для нас вони зацвітатимуть вічно – від молодих і до старих – з покоління в покоління. Ми б хотіли поховати тебе, як годиться великому співцеві, і понести тебе на своїх плечах по всьому Хрещатику, по всій нашій землі... що ж, кажуть, - не можна. А як жаль, що і в цьому ми схилиємось до циркулярів, а не до вікових традицій нашого народу. Ну що ж, тоді ми, невдячні сини твої понесемо тебе на своїх раменах у вічність...» Голос Малишка шокував партійне начальство. Адже ці гонителі – «кретини і невігласи» - стояли тут поруч і слухали...» (курсив наш П.Я) [5, с. 297].

Мета статті:

- Обговорити постать А.Малишка та визначити значення філософських роздумів про сучасність в контексті творів письменника.

Обговорення проблеми

Без сумніву, Малишко був полоненим режимом. Так само, немає жодного сумніву й у тому, що був Андрій Малишко тим особливим полоненим, про яких колись яскраво оспівав у «Полюванні на вовків» В. Висоцький. Полоненим, який часто «виходив за прапорці» дозволеного владою, долав зримі і незримі перешкоди на шляху до істини. Шоковані щирим, крізь сльози, тремким голосом Малишка партійні начальники не могли й певне не хотіли, усвідомлювати того, що його «вихід за прапорці»

був, у першу чергу, спричиненим саме відданістю батьківській традиції, а не тимчасовому циркулярові. Це був відповідальний вихід за межі дозволеного тієї особистості, яка відповідальність перед «мертвими, живими та ненародженими» ставить вище над усе минуше. І саме тому, усвідомлюючи повсякчас цю особливу відповідальність, так само, як один із близьких йому за духом російських і світових водночас, або, як про них ще казали, совісних класиків – Лев Толстой Малишко «не може мовчати» тоді, коли кривдять беззахисних, позбавляючи їх найголовнішого, кривдять – знеславляючи їх. Він не може мовчати тоді, коли чиниться несправедливість. У подальшому аналізі його світогляду і поетики ми ще неодноразово зможемо спостерегти як провідну саме цю рису його ідейного світу.

Саме перебуваючи у окресленій світоглядній системі координат Малишко не міг не виступити на похороні Сосюри. Перебуваючи в ній, не міг, водночас, не розуміти що саме чекатиме на нього після такого виступу. Виступу, де цілком ясно оживали репресовані як буржуазні та націоналістичні архетипи козацтва, червоної калини, китайки, любові до рідної мови, пошани до звичаєвості рідного народу, поваги до спадкоємності українських поколінь через передання традицій предків, але – ніяким чином не оприсутнювалися ідеї класовості, партійності, соціалістичного реалізму. Зрештою, у цьому виступі оживала сама українська традиція відповідальності перед вічністю. Але минуше не може пробачити особистості саме такої, зримо виявленої присутності у вічності. Є.О. Сверстюк зазначає: «Поети в цивільному» відомстили Малишкові, розповсюдивши самвидавом на нього компромат: «Три слівця про одного співця» [5, с.298].

Після такої інтродукції слід повернутися до джерел світогляду поета. Або, принаймні, до тих часів, коли цей світогляд почав зримо оприявнюватися для інших. В різноплановій творчій біографії митця на тому її етапі, що означений сумновідомими 1930-ми роками, існує вимір Малишка – редактора, але як редактор досить солідного на той час літературного часопису він відомий мало. Крім, все ж не редакторського, а швидше літературно-критичного, набагато пізнішого благословення у літературу поезії Василя Стуса, в поетовій діяльності є й менш знаний, але від того не менш знаковий для розуміння світоглядних парадигм мислення Малишка (у тому числі й мислення морально-етичного за своїм наповненням) епізод. Йдеться про вирішення долі рукопису української письменниці, дослідниці трипільської археології, а відтак і архетипів її міфології, згодом емігрантки Д.Гуменної. В мемуарній книзі «Дар Евдотеї» письменниця розповідає про те, як будучи переслідуваною в часи терору 1930-х років вона зважилась наприкінці 1930-х, з метою реабілітуватися публікацією, подати нарис «Із історії сивої давнини» про археологічні розкопки, що в них брала участь, до часопису «Молодий більшовик», де на той час працював відповідальним секретарем один з її добрих знайомих. Рукопис було відхилено редактором: «Довго він там пролежав, аж поки став головним редактором журналу Андрій Малишко. Качура (відповідальний Світоглядні універсалії Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

секретар журналу. П.Я) дав йому нариса. Малишко прочитав і сказав: «Та чого ж? Надрукуємо!» І в першому ж числі свого редакторства видрукував... (1940, ч.10-11). А я відчула різницю між комуністом...і комуністом-українцем... Малишко...відхилив замкнені двері. Цей надрукований нарис був наче охоронна грамота» (курсив усюди наш П.Я) [6, с.283].

Звернемо увагу на те, що Малишко особисто навіть не знав опального автора (поет належав до молодшого покоління), не зустрівся з нею, щоб мати, за традицією тих часів, змогу відхилити рукопис. Тематика нарису, де йшлося про дослідження української сивої давнини могла видатись редакторові «Молодого більшовика», якщо не цілком неприйнятною, то, принаймні, дивною на шпальтах видання. Так само не міг не розуміти головний редактор, того, що цією публікацією по суті бере на себе відповідальність за Д. Гуменну, адже в 1940 році було цілком очевидно, що репресії щодо автора нарису обов'язково торкнуться й редактора часопису, де «націоналістичний та ворожий нарис» був оприлюднений. В такому факті дуже ясно відбиваються складові феномену Малишка, що про них йтиметься далі. Моральна основа, український патріотизм (на цю рису вказала Д. Гуменна) та любов до правічної української міфології, культури, в тому числі до трипільського її виміру, до українських традицій загалом – ось ті складові, що їх можна одразу визначити аналізуючи наведену мемуарну констатацію.

Так само суттєвим для розуміння феномену Малишка буде й біографічне, зафіксоване у «Щоденнику» О.Т.Гончара, спостереження вже самого поета, де він згадує про те, як він був змушений, але й хотів цього, прохати милості до репресованого радянською владою брата. У записові, що його зробив письменник одразу після святкування 50-літнього ювілею А.Малишка зазначається: «Потрясаюче було те, що розповів Малишко на своєму ювілеї...Брата старшого засуджено до розстрілу. «Ідемо з Обухова з мамулькою в Київ до Петровського Григорія Івановича. Зайшли. Вона каже:- Падай на коліна, Андрійчику, повзи! І я впав і повз. Не раз я потім ще повзав так у житті. А брата розстріляли. Вернули нам його картуз і сорочку закривавлену...» [1, с.305].

Щодо цього, страшного й багато в чому визначального для феномену Малишка етапу життя, щодо непересічної постаті свого дядька, його долі дочка поета Валентина подає таке міркування: «Переконана, що був то вияв протесту проти радянської влади, проти зміни курсу українізації на новий, русифікаторський, проти колективізації, такої неприродної для українського селянства...незнищений волелюбний дух завжди жив у Малишковій сім'ї... «Якби я писав так, як Петро ціни б мені не було...» Кілька разів я чула це від тата» [7, с.568] І ще одна нотатка, на схилі літ зроблена українським класиком. Запис у «Щоденникові» О.Гончара від 16.11.1992 року: «Позавчора виповнилося 80 років Малишкові. Ні Спілка, ні друзі-поети нічого не зробили, щоб гідно відзначити цю важливу для всієї нації дату . Прости їм, Андрію!...Кому тепер схвилюється серце від твоїх поезій? Ямчук П.М., 2011

А серед них були ж...перлини. Хіба не світова лірика: Отак пролечу сніжком над долиною, Вересневим дотиком в щедрім полі Стану в житті малою хвилиною, Чорною гілкою на тополі... Над тими шляхами – де так ходилось! Над тими літами – де так любилося!»(курсив наш П.Я) [1, с.438].

Цей самий Андрій Малишко став лауреатом багатьох державних премій, воював у лавах Червоної армії під час II Світової війни, і він же гнівно кинув русифікаторові Щербицькому саркастичну репліку про «злиття мов», що тотожне «злиттю крові». Навіть цього короткого переліку досить для того, щоб спробувати по-новому осмислити феномен його філософії, що яскраво втілилась у образно-поетичному мисленні непересічного митця. Але, крім сказаного, існує ще й феномен особливого впливу Малишка на час та духовно-інтелектуальний простір українського виміру радянської доби. Впливу, засвідченого багатьма ніяк не пов'язаними одне з одним джерелами.

Смерть Андрія Малишка викликала схвильований, занепокоєний долею національної літератури, запис у щоденнику тодішнього керманіча УРСР П.Шелеста: «Помер Андрій Малишко, дуже шкода...Тичина, Малишко пішли, із старої плеяди залишився М.Бажан. А хто ж є з молодих, хто зможе гідно...представляти поезію України?» [8, с.323]. Цілком суголосним з цим враженням є й відчуття українського канадського комуніста П. Кравчука: «Сьогодні Київське радіо... передало страшну вістку: помер Андрій Малишко. Він сильно був огірчений з негідництва, що чинилося в Україні. Активно виступав в обороні української мови і демократичних прав...Якої непоправної втрати зазнала українська література!» [9, с.158] А ще за життя митця, чи не найвідоміший з українських радянських літературних мемуаристів, який, до того ж, на відміну від багатьох своїх колег по СПУ, й справді знав яким повинен бути справжній письменник, Юрій Смолич зазначив, згадуючи передвоєнні роки: «Я знав, що Малишко – поет з нової генерації, можливо, найталановитіший в цьому поколінні українських радянських поетів» [10, с.305]. Навіть сам той факт, що постать Малишка ставилась у прямий контекст, в пряме порівняння із беззаперечними класиками української літератури ХХ століття багато про що каже уважному дослідникові реалій минулого віку.

Щоб підтвердити цю думку вкажемо й на те, що так само реагували на відхід письменника з життя громадські діячі й вчені, люди з обох боків Атлантичного й Тихого океану. Вже один цей чинник неспростовно свідчить про те, що українці легко підкорюють світові вершини духу. На жаль, сьогодні мало говориться про те, що і українська (та не лише) Австралія, Північна й Південна Америка, Європа, російські Далекий Схід і Кубань люблять Малишка, співають його пісні, із власної волі, а не з тоталітарного примусу, вчили й вчать його вірші. Так могло статися не в останню чергу і через те, що поет мав таку провідну тему своєї творчості, яка одна й могла об'єднати весь український світ. Цією темою стала любов до України у всій різноплановості осмислення провідних, вичерпно характеризуючих Україну та її феномен архетипів та образів-символів, у всій всеохопності цього Світоглядні універсалії Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

поняття. Отже, слід зупинити більш детальний погляд на тому у яких поетичних формах виявлялася ця провідна домінанта Малишкового світогляду.

Філософський універсум України тема для поезії Малишка – провідна. Не декларативно, а сутнісно, за глибинним своїм наповненням. Ще з воєнних часів, зі збірки «Битва», яка з'явилась у світі переломного, 1943 року він відверто задекларував своє творче кредо. Квінтесенцію його ми вже мали нагоду процитувати у епіграфі до даного розділу. В поетичному циклі «Україно моя» ідея любові до власної країни та народу (Малишко ніколи не плував Україну з ССРСР, а український народ із ефемерним «радянським народом») виступає провідною, визначальною не лише у цитованих рядках. Так, зокрема, у менш відомих рядках, з цього ж циклу, ним говориться: І Дніпро заревів:- Мною кривду стару не забуто, А нової наруги я вічно катам не прошу! Та й запінився, дужий... Здрастуй, Києве любий!, - і каже, всміхнувшись, Київ: Я чекаю на вас, я чекаю, як воїн, стою [2, с.119].

Навіть із такого побіжного цитування стає очевидним: автор прекрасно обізнаний із усією вітчизняною історіософською традицією, з усім дискурсом національного осмислення українського життя, де Дніпро і Київ є не лише географічними одиницями, а чимось більшим, таким, що визначає саму неповторність української національної філософії й буття. Прямота у висловлюваннях Дніпра є не лише даниною минулому, і не лише даниною сучасності, що потребувала звільнення українських земель від німців, а й ще більшим. А саме – актуалізацією духу українства в сьогоденні та майбутньому. Непереможність цього духу походить саме з любові до рідного розтерзаного чужинцями краю, якого не може не чекати гідне його працелюбного «кароокого» народу майбутнє: Моя Україно! Розлуки доволі Які ми з тобою ще будем багаті – Веселкою в небі, барвінком у полі, Розплатою-люття при спаленій хаті [2, с.121].

Сум від розлуки з Батьківщиною, непереборна, на перший погляд, гіркота від цієї розлуки заміщується сподіваннями багатства, яке, проте, має не матеріальний, а саме духовний характер, адже визначається самою природою глибинного, універсального зв'язку між поетом та Вітчизною, відповідальності поета за долю рідної країни. Це характерно не лише для поетики А.Малишка, а й для всієї української літератури. Втім, певне, слід уточнити: характерно для будь-якої справжньої художньої літератури переслідуваного віками народу, творці якої переймаються не чимось дріб'язковим, нецікавим нікому крім них самих, а стають на оборону власної, приниженої віками, розтоптані чужинцями країни й нації. Тобто йдеться про совісних, позначених християнською любов'ю до матерів та ближнього свого поетів, що навіть у жорстокі часи берегли духовне ество свого родоводу. Поет виступає тут не стільки як син епохи, як син одвічної національної трансценденції, що успадковує від предків лицарське начало. На доказ наведеної тези звернемо увагу на поетичну спадщину сучасника Андрія Малишка – геніального білоруського поета Уладзіміра Караткевіча, Ямчук П.М., 2011

який також виявляв у поезії й повсякденності лицарські риси стосовно рідної гнаної країни й народу. В поемі «Паулюк Багрым» автором подається такий схвильований заклик: Беларусь, прачынайся! Я цябе абуджаю! Ты павінна прачнуцца, Не праспі свае щасце уначы, Я гукаю цябе, Дарагая, святая! Адкажы ж мая родная, Не маучы! [11, с. 343].

Семіотична єдність не лише із цитованими вище рядками Малишка, а й зі славетним «Україно моя...» виявлена тут зі зримою очевидністю. У. Караткевіч як поет, що виступає у ролі будителя країни й нації, виступає, одночасно - захисником їх, захисником одвічних і провідних осердь всього національного буття. Недарма ж, у іншому своєму творі, із хрестоматійної нині збірки «Быу. Есць. Буду» розгорнено картину любові до переслідуваної чужинцями Вітчизни, визначеної самим Богом справедливості її буття на Землі, через сакральне начало: «На Беларусі Бог жыве», - Так кажа мой прости народ, Тую прауду сцвярджае раса у траве, І адвечны зор карагод... Гэты край раскрытых душ і дзвярей, Гэты край – Твой дом і сабор... «На Беларусі Бог жыве», - І няхай да веку жыве.(курсив наш П.Я) [12, с.14].

Є очевидним, що ототожнення краю, дому та, головне – собору у єдиній смисловій тріаді у філософії У.Караткевіча є світоглядно провідним, тим, що відповідає самій християнській трансцендентній одвічності білоруської, переслідуваної у ХХ столітті, так само як українська, нації. Вижили наші народи у антихристиянську, антилюдську добу саме завдяки тому, що на Білорусі, а так само й в Україні – «Бог живе». Побажання У.Караткевіча «няхай да веку жыве», відтак, прямо асоціюється зі спільним культурним універсумом, зі вказівкою на майбутнє. Але, знову ж у відповідності зі сказаним, наголосимо, що дуже вагомим у окресленому контексті виступає визначена білоруським митцем триєдність «край-дім-собор».

«Дім» в образно-філософській рецепції У. Караткевіча є тотожним українському, виявленому, до слова, у багатьох перлинах Малишкової творчості, розумінню семіосфери «хати» як сакрального універсуму. Універсуму, прямо залежному від сакральної категорії «собору» та, знову ж таки, прямо пов'язаного з цими поняттями – універсуму рідного «християнського краю». У зв'язку з цим, як паралель, що прояснює розуміння ролі наведеного вище Малишкова поетичного образу «спаленої хати», так само як і розуміння тотожного поняття У.Караткевічем, наведемо геніальний опис її із Довженкової «Хати»: «Напишу я слово про хату за тисячу верст і за тисячу літ від далеченних сивих давен аж до ...мого часу всесвітньо-атомної бомби. На Україні й поза Вкраїною суццю. Білу, з теплою солом'яною стріхою, що поросла зеленим оксамитовим мохом, архітектурну праматір пристанища людського, незамкнену, вічно відкриту для всіх без стуку в двері, без «можна?» і без «войдите?» високонравственну людську оселю...» [13, с.46]. У. Караткевіч змушує звернутись до авторитету білоруської міфології, де всеохопний образ хати трактується наступним чином: «житло людини, в народній аксіології білорусів символ найбільшої цінності: «Свая хатка як родная матка». І далі: «Дім може бути Світоглядні універсалії Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

«розгорнутим» у Всесвіт і «згорнутим» у людину... Сам Всесвіт осмислювався... як всеохопний дім з належними йому атрибутами... у вигляді Всесвітнього древа, підмурівком, «його коріннями» [14, с.527]

В українській міфології ціннісні орієнтири розуміння універсуму хати є надзвичайно близькими до наведених нами вище білоруських джерел. Зокрема, до таких провідних універсалій: «Хата – матеріальне і духовне осердя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків – охоронців від темних сил. Хата була малим відтворенням космосу.» [15, с.557] І ще, до цього ж, наведемо як додатковий аргумент, мовлене Малишком у збірці поезій «Битва», датованій 1943 роком, звідки й класичне «Україно моя...» таке універсальне світоглядне, в поетичній строфі виявлене, твердження: Притомлені, бородаті, Неголені много днів, Ми низько вклонитись хаті, Де теплий вогник горів [2, с.144].

Для світоглядної поетики Малишка так само характерне таке, через романтизовану поетизацію подане, сприйняття українських ключових архетипів буття. Легкість поетичної мови і геніального режисера й визначного поета є характерною ознакою не лише їхнього індивідуального стилю, а й – головне – романтичної вдачі українського народу, що навіть у часи II Світової війни й одразу після неї мислив й творив альтернативно кривавій і жорстокій добі, у яку йому не з власної волі довелося жити. Різкість міститься хіба що у останньому рядкові наведеного катрена з поезії Малишка, де можна вгадати, на перший погляд нібито, данину ідеологічній моді, але більше й, головніше, того присутній там – гнів поета, тієї персони, що, за словом Тичини, головною місією своєю бачить повсякчасне здійснення власного лицарського покликання: «за всіх скажу, за всіх переболію», на німців за «спалені хати». Так само гнівався на німецьких й метропольних нищителів Білорусі у власній поезії (наприклад, вірш «Смяротная страта» 1 сакавіка 1881 г.) та й прозі У.Караткевіч. Колись, в попереднім столітті, саме так гнівався на Петра I за Батурина у поемі «Великий льох» Тарас Шевченко. Ідеологічні постулати в «Україні моїй» не заважають українському поетові-мислителю осмислювати Україну як унікальний феномен світового буття:

І піду, як Микула, пригнуся, потемнію від ноші, Висхну, спрагою битий, можливо, впаду на сліду, Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші У твоїм, Україно, зеленім і вічнім саду (курсив наш. П.Я) [2, с. 120]

Образ саду у Малишківській поетиці це відджерельно не лише філософський «сад Божественних пісень» Г. Сковороди, а й ціннісно-сміслові розгортання образу вічності, образу саду і його духовної першооснови, центру його - хати, який геніально створив Довженко: «Хай не дорікають мені вороги холоднодухі і лживі, що я превозношу чи прославляю тебе, чи ставлю над всіма оселями світу... Мені жаль розлучатися з тобою. В тобі так гарно пахло давниною, рутою-м'ятою, любистком... зіллям, корінням. А в сінях пахло макухою, гнилими грушами і хомутом. В маленькі вікна твої.. приязно заглядало сонце, і соняшник і всілякі інші квіти і зілля... пахучі... а на покутті ... Бог у срібних шатах» [13, Ямчук П.М., 2011

с.49-50]. Недарма образи саду й хати, а ще землі, що ясно співвідносяться з геніальною кіно«Землею», в «Пісні Олександра Довженка» стануть чи не найбільш прямою, найбільш відповідною синтетичною метафорою, що розкриває глибину Довженкового феномену:

Любив ти землю, теплу і рясну, У яблуках багряно спілих, з літа Налитих медом сонця... [2, с.400] І ще – з поезії «Отак себе пам'ятаю»: Заходиш в малу кімнату і плечі розводиш дужі: Уже ж бо весна, Андрію, Ходімо садити ружі І сам, як ласкавий промінь, заносиш тепло до хати: - Уже ж бо весна, Андрію, Ходім джерело копати! [2, с.401]

«Сад» і «хата» у творчості обох митців – це не просто архетипи національної самоідентифікації, це ознака трансцендентності українського світопростору, його невмирущості, явлена тоді, коли багатьом здавалось, що Україну знищено, розіп'ято назавжди. Саме через це «зелений і вічний» сад у Малишка. Саме через це – універсум саду є провідним у прозі та кінотворчості Довженка від «Землі» до «Мічуріна». В останньому, крізь нав'язані сталінізмом ідеологеми проступає вічний для українського Середньовіччя та Бароко, орієнтований на Святе Письмо, образ дбайливого садівника, творця садів. Так, саме подорожуючи Україною в добу її середньовічно-барокового духовно-інтелектуального розквіту, а саме в добу митрополитів Могили, Косова та гетьмана Хмельницького православний арабський мандрівник Павло Халебський подав, зосібна, таку констатацію щодо ролі саду в українському духовному й визначеному духовним світосприйняттям, повсякденному бутті: «Нас водили до архімандритових садів... У цьому саду ростуть абрикоси і шовковиці. Кажуть, ніби...митрополит козацький (Петро Могила М.Р) розводив шовкопрядів...» [16, с.139] І далі, ведучи мову про оселі й обійстя української християнської громади, П.Халебський зазначає: «коло кожної хати, наче коло палацу, росте великий сад, тут побачиш плодові дерева, які лише у цій країні прижилися» [16, с.178]

У цьому контексті слід навести містке спостереження, що його подав, міркуючи над феноменом духовно близького до Малишка й Довженка Максима Рильського професор В.Є.Панченко: «Раз у раз у віршах пізнього М.Рильського виринає образ «розумного садівника»...Садівник для поета – це приятель дерев і винограду...творець краси і гармонії. А сад – «улюблений простір, місце перебування його душі». Садолюбство взагалі було прикметною рисою М.Рильського...вікно міської домівки поета...виходить у сільський світ саду...слово «сад» набувало алегоричних відтінків. Проте головне значення залишалось незмінним: сад – це гармонія і краса, це точка прикладання творчих сил людини»(перший курсив В.Є.Панченка, другий – наш П.Я.) [17, с.305]

Зайве доводити, що всі означені вченим світоглядні доміанти міфологеми саду є притаманними й творчості Малишка та Довженка. Міфологема ж саду в українському та й зрештою східнослов'янському і європейському загалом світогляді завжди позначалась особливою сакральністю, пов'язувалась з раєм. На доказ цього твердження наведемо Світоглядні універсалиї Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

визначення саду із енциклопедії «Беларуская міфалогія»: «образ обширу мініатюрного світу, який зрошується поточною водою як символом благодаті...Сад як образ раю виступає у середньовічному західноєвропейському мистецтві» [14,с.446] Схожі мотиви трактування саду як раю, як особливого сакрального обширу подаються і в енциклопедії «Українська міфологія» В.Войтовича: «У карпатських легендах домінує мотив раю як саду...Маємо також мотив змалювання раю як хати-саду» [15, с.416]. Побіжно знову наголосимо на особливому, освяченому предковичними уявленнями єднанні хати й саду в сакральній міфологемі раю. Сказане, на наш погляд, дещо пояснює чому в Довженковій хаті «пахне давниною», а ще – найважливіше – попри всі «безбожницькі п'ятирічки» й зайшли атеїзми – присутній «Бог у срібних шатах».

Існує ще одна аналогія між Довженком і Малишком. Аналогія досі ще не помічена. Сталін на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) затаврував Довженкову «Україну в огні» й за те, що в кіноповісті є такі рядки: «Пам'ятаймо, на яких би фронтах ми сьогодні не бились...ми б'ємось за Україну! Ось вона куриться перед нами в пожежах, наша мучениця, рідна земля. Ми б'ємось за те, чому ціни немає в світі, - за Україну!...за Україну – тихо зітхнули бійці» [13,с.180] У Малишка, у цитованій вище збірці «Битва» є прозовий твір або, швидше, поезія в прозі, «Україно моя, бачу тебе в майбутньому»: «Я схилию голову, бо бачу невимовну красу твою, чую мелодії...пісень...Може тепер ми некрасиві, суворі...але, повір, достойні тебе...Ми не можемо дихати, любити...доки фашистські...лапи рватимуть тіло твоє, Україно. Ми будемо боротися за тебе так, щоб сивий Дніпро клетотів од гніву, щоб Чернеча гора стогнала од гніву на ворога, і нехай наші серця перетліють на попіл, якщо ми цього не зробимо...нема такого вогню в світі, щоб спалив і знищив твій народ, Україно». [2, с.134-135] Гадаємо, розлогий компаративний коментар тут, внаслідок очевидної спільності думок і чуттів, просто зайвий. Нагадаємо хіба думку Сталіна, присвячену саме вищенаведеному Довженковому (і, як очевидно, Малишковому) образно-філософському баченню України: «Ясно, насколько несостоятельны и неправильны такого рода взгляды. Если бы Довженко хотел сказать правду он должен был бы сказать:...вы бьетесь и отстаиваете...наш Советский Союз, нашу общую Родину...» [13, с. 181]

Так само як у Довженка, в Малишківій військовій (та й не лише) поезії центральним є духовно-філософський образ матері, який має понадглобальний, універсальний характер. Вже в пізній збірці «Синій літопис»міститься така філософська строфа:

Дайте, мамо, цвіту, що вусом в'ється, Бо без нього космос тісним здається, - Дайте, мамо, хліба світанком гожим, Бо без нього дихати і жити не можем! [2, с.411]

Такий образно-смісловий підхід погляд характерний для всієї материнської теми Малишка, що проходить від ранніх творів і до поезій, писаних на схилі життя. Для ціннісно-сміслового окреслення образу матері поет вдається не лише до космічних концептуальних узагальнень, а й

використовує народнопоетичні художні прийоми. Таке єднання слід вважати новаторським як зі світоглядного так і з суто поетичного погляду. Образ матері у Малишківській поезії має фольклорну основу, але нею не обмежується, адже вміщує в собі цілий обшир світоглядно-поетичних уявлень, де органічно єднуються Київська Русь та сучасність, а, без перебільшення, геніальні ліричні замальовки пройняті синівським чуттям сполучаються із патріотичним духовно-філософським узагальненням, яке теж має гіркий присмак:

...Дуже холодно, мамо, неправда? А чоботи збиті, Руки, бачу, замерзли, ні свити, ані козушка... Обіцяв я купити. – Ну що ти, одна я на світі? Он молодшим купи, а старому зима неважка... Многострадна моя, синьоока, змарніла, жива! Поклонися Дніпру, гостював він у морі недавно, Пошукав би дітей твоїх, радість приніс немало. І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно, На дніпровським лужку, на трипільському древнім валу [2, с.127].

Ми вже мали нагоду зауважити характерні для філософської поетики А.Малишка образи-символи, образи-порівняння, що містяться у промовистих архетипно-міфологічних і вічносучасних одиницях «Київ», «Дніпро». Їхньому світоглядно-художньому розкриттю А. Малишком присвячено окремі поезії. У даному фрагменті діалог між матір'ю і сином не лише, так би мовити, типово український, з боку матері жертвний, іманентно християнський, але він ще й сміливо-характерний з огляду на тогочасну «колгоспну» реальність, де українська селянка, що годувала хлібом увесь ближній до України світ на Заході й Сході не мала взимку «ні свити, ані козушка». Натомість, маючи гідні пера Ф.Кафки чи Д.Оруела «трудодні». Важливим для розуміння світоглядного феномену А.Малишка й те, що образ української матері-колгоспниці прямо асоціюється ним із руською княгинею Ярославною (вони й справді ментально єдині, а не просто у чомусь схожі між собою), а їхня земля – це саме «трипільська» земля. Вал, що на ньому плакала Ярославна за князем, це той самий трипільський вал, на якому виглядає своїх синів Малишкова мати-кріпачка ХХ століття. Історіософське коло замкнулось. Реальність прадавня і сучасна єднуються образами Матері й Матері-Землі. Виокремити саме у такій системі образів свою філософську думку було для радянського поета більш, ніж сміливим.

Висновки

Підсумовуючи висловлене, слід привернути увагу до таких ключових диспозицій. Духовно-буттєвий універсум Андрія Малишка становить одну із визначальних констант усталення та ментального розгортання, під час тривання найнесприятливішої до української ідентичності епохи, українського духовно-інтелектуального дискурсу. Феномен культурної та морально-етичної присутності постаті Малишка в ХХ столітті – це видається найголовнішим – полягає в тому, що він не боявся залишатися тим, хто є вільним у оцінюванні тоталітарної реальності з огляду на власну українську філософію. Таке оцінювання виробляло особливий погляд митця на явища, речі та людей, формувало неординарні морально-етичні та буттєві підходи. Світоглядні універсалиї Андрія Малишка: філософсько-контекстуальний погляд ...

В нерозривно-органічному світоглядному поєднанні сакрального та буттєвого любов до матері була сполученою з любов'ю до рідної землі, до Батьківщини, а архетипно-міфологічні константи, почерпнуті з народнопоетичної творчості («хата», «сад», «Україна») здобували нове інтерпретаційно-сміслові наповнення в ціннісному контексті новітніх реальностей ХХ віку. Андрій Малишко, напевне, й тому підтримував новопосталих вже в іншу культурно-історичну епоху геніїв, що відчував тичининський («Земле, геніїв роди») надепохальний зв'язок з різними у часі та просторі, але єдиними в духовному сенсі, українськими поколіннями.

Павло Халєбський, Григорій Сковорода, Олександр Довженко, Максим Рильський, але й далеко не тільки вони – наставники Малишка у високому, по-філософськи справжньому сенсі поняття. Василь Симоненко, Василь Стус, всі справжні шістдесятники і не лише вони – це ті, кому Малишко з висоти оприсутненого в його ідеях та бутті набутого Україною досвіду прагнув подати захист для майбутнього. Подати для того, щоби поступ цей не перервався ні за яких обставин.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- розкрити світоглядні засади та філософське обґрунтування взаємовідносин людини і суспільства у творах сучасних українських письменників.

Список використаної літератури:

1. Гончар О. Щоденники. – В 3-х томах. //Гончар О./ К.: «Веселка» - 2002-2004
2. Малишко А. Далекі орбіти .- К.: «Криниця» -2004. – 608 с.
3. Даниленко Н. Народе мій, до тебе я ще верну... //Сільські вісті від 4 вересня 2009 року.
4. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Упор. Б.Підгірного. – Тернопіль «Підручники і посібники». – 2002.
5. Сверстюк Є. Не мир, а меч. – Луцьк, ВМА «Терен». – 2009.- 500 с.
6. Гуменна Д. Дар Евдотії. – Балтимор-Торонто, «Українське видавництво «Смолоскип» ім. В.Симоненка». У 2-х т. - т.2 «Жар і крига»- 1990.
7. Малишко В. Тату, я люблю тебе// Малишко А. Далекі орбіти.- К.: «Криниця» -2004. – С.560-592.
8. Шелест П. Справжній суд історії ще попереду. – К., 2003. 808 с.
9. Кравчук П. Без недомовок. – Київ – Торонто , 1995.- 288 с.
10. Смолич Ю. Малишко. – Зібрання творів у 8-ми томах. – т.8.- К., 1986.- С.305-316.
11. Караткевіч У. Аповесці і вершы. – Мінск. - 2000. – 368 с.
12. Караткевіч У. Быу. Есць. Буду. Мінск. – 1986.- 174 с.
13. Олександр Довженко. Вчора і сьогодні. Образ дисидента. Вид. 2-ге перероблене й доповнене. Упорядник Є.О.Сверстюк. – Луцьк, ВМА «Терен».- 240 с.
14. Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоунік – Мінск, Беларусь .-2006 – 559 с.

15. Войтович В. Українська міфологія .- К., «Либідь».- 2002.- 664 с.
16. Халєбський П. Україна – земля козаків. – К.: Ярославів вал.- 2008. – 293 с.
17. Панченко В. Неубієнна література. – К., Твім інтер. - 2007.- 440 с.

П.Н.ЯМЧУК

Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса

**МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ УНИВЕРСАЛИИ АНДРЕЯ МАЛЫШКА:
ФИЛОСОФСКО-КОНТЕКСТУАЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД НА ЛИЧНОСТЬ И ПОЭЗИЮ
УКРАИНСКОГО МЫСЛИТЕЛЯ XX СТОЛЕТИЯ С XXI СТОЛЕТИЯ**

В статье рассматривается многоаспектный комплекс проблем, связанных с осмыслением философско-образного дискурса идейного мира Андрея Малышко, наглядно проявленного в мировоззренческо-бытийном универсуме второй половины минувшего столетия.

Ключевые слова: философия, архетип, мифологема, лирика, поэт, духовная перспектива, мать, дом, сад

P. YAMCHUK

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa

**MALYSHKO ANDREW WORLDVIEW UNIVERSALS: THE
PHILOSOPHICAL AND CONTEXTUAL PERSPECTIVE ON IDENTITY AND THE
POETRY OF UKRAINIAN THINKER OF THE TWENTIETH CENTURY WITH
TWENTY-FIRST CENTURY.**

We consider the multidimensional complex of problems connected with the comprehension of the philosophical discourse of the ideological-shaped peace Andrew Malyshko clearly manifested in the ideological universe, existential second half of last century.

Key words: philosophy, archetype, myth, poetry, poet, spiritual perspective, mother, home, garden.

Стаття надійшла до редакції 17.07.11р.